

УКРАЇНЦІ ЗАКАРПАТТЯ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ЕТНОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ

“Матір’ю катастроф ХХ століття” називають небезпідставно Першу світову війну. Вона явила собою глибоку цивілізаційну кризу, поклала початок розгортанню суспільної драми тривалістю майже в століття. Війна стала не тільки закономірним наслідком загострення суперечностей між європейськими державами, а й проявом їх внутрішньої кризи, у сфері міжнаціональних відносин зокрема. Гасла самовизначення народів у роки війни набули не просто популярності, а й відповідної конкретики, коли стало очевидним, що національно-визвольні рухи є силою, на яку мусять зважати поліетнічні держави.

Узагальнюючим показником результативності національно-визвольних рухів періоду “Великої війни” можуть слугувати такі дані: перед війною Європа нараховувала близько 86 млн. населення, що належало до категорії національних меншин, на кінець 1919 р. – майже вдвічі менше¹.

На жаль, значна частина українців, а в їх числі і закарпатці, так і залишилися національними меншинами на своїй землі (з причин, що не тільки від них залежали, про що і йтиметься в цій статті), але вже в складі інших держав.

“Забута війна”, як її ще донедавна називали, поступово стала предметом посиленої наукової зацікавленості істориків, у тому числі і в контексті української історії. Помітним стало і перенесення акцентів з традиційних тем (передумови та причини війни, перебіг воєнних операцій на її фронтах тощо) на поглиблений аналіз національних і людських чинників, спричинених війною. Щоправда, Закарпаттю у цьому відношенні “пощастило” менше. Як опосередкований приклад цього пошлемося на ґрунтовну статтю О. Реєнта і Б. Янишина². Предметом її історіографічного аналізу стали понад 50 публікацій, що висвітлюють ті чи інші сторони історії українських земель періоду Першої світової війни, проте жодного сюжету щодо Закарпаття в статті не знаходимо. І це не суб’єктивна позиція авторів, а, до певної міри, відображення об’єктивного стану речей в українській історіографії. Принаймні більш-

менш цілісного дослідження з етнополітичної історії Закарпаття періоду війни донині немає.

Для поневолених народів Перша світова війна стала здебільшого непередбаченою історичною нагодою заявити про свої національні домагання. Більше того, війна поставила етнополітичні проблеми в розряд пріоритетних завдань міжнародної політики. Усвідомлено чи інстинктивно це відчули і політики воюючих держав. По обидва боки фронту офіційно проголошувалося, що ця війна є війною за визволення народів. Дипломатія обох ворожих таборів мало що не ритуально почала декларувати право поневолених народів на самовизначення.

Щоправда, кожна із воюючих сторін хотіла б поширити таке право тільки на народи, що пригноблювалися ворожими державами, маючи на меті збудити сепаратизм, отже, й послабити противника. Така стратегія видавалася цілком логічною, якщо зважити на те, що як в Російській імперії великороси не були переважаючою частиною населення, так і в Австро-Угорщині австрійці разом з угорцями чисельно поступалися слов'янському населенню.

Надією поневолених народів стали загальновідомі “14 пунктів Вільсона” – американського президента, який у контексті Першої світової війни проголосив тезу, зміст якої полягав у тому, що кожен народ, великий чи малий, має сам, без приневолення вирішувати свій правосуб'єктний статус. Виступаючи в принципі проти дезінтеграції Австро-Угорської монархії, США водночас вимагали надання народам імперії “найвільнішої можливості автономного розвитку”. Зазначимо при цьому, що йшлося в основному про південнослов'янські народи, поляків, чехів і словаків, румун. Тобто про народи, які рішуче заявляли про прагнення до самовизначення – чи то у статусі самостійних держав, чи повноцінних автономій, які б входили до складу федеративних утворень.

На відміну від народів Центрально-Східної та Південно-Східної Європи, національно-визвольні рухи в середовищі яких ішли по висхідній, карпатські українці, внаслідок їх багатовікового перебування у становищі жорстоко пригнобленого народу та маловиразного потягу до національної емансипації, вступили у ХХ століття без належної самоідентифікації. Більше того, як зазначав І. Лисяк-Рудницький, Карпатська Україна – один із тих відсталих районів Європи, населення яких ще й у нашому сторіччі (йдеться про ХХ ст. – Авт.) тривалий час не мало викристалізуваної на-

ціональної свідомості. До того ж карпатські українці до певного часу залишалися осторонь “патронату” як США, так і Антанти – за винятком Російської імперії, яка у разі успішної для неї війни виношувала плани об’єднання під царською короною всіх східнослов’янських народів, не виключаючи і карпатоукраїнців.

Закарпатські русини належали до народів, про яких відомий націолог з українського зарубіжжя О. Бочковський говорив як про таких, що “історією і громадськістю забуті чи свідомо нехтувані, над якими офіційна політика проходить байдуже”³. Виходячи з історичного факту, що закарпатські землі ще в XII ст. були приєднані до Угорського королівства, європейські держави продовжували вважати Закарпаття інтегральною частиною Угорщини. На цій позиції стояв і Відень, який долю закарпатців повністю віддав на відкуп Будапешту, традиційно капітулюючи перед ним, як зазначає той же О. Бочковський. Йдеться, зокрема, про так зване вирівнювання (Ausgleich) – закон, який на підставі конституції 1867 р. надавав Угорщині повну свободу щодо внутрішньої політики, етнонаціональної в тому числі. Створена на основі такого порозуміння новітня угорська держава від самого початку задумувалась як унітарна національна держава. Рівноправність національних меншин могла забезпечуватися лише ціною їхньої повної асиміляції. Обставини воєнного часу ще більше посилили асиміляційний тиск Будапешта на закарпатців.

Доля карпатських українців стає ще більш очевидною, якщо зважити на той факт, що і українське питання в цілому на початку війни не викликало політичної зацікавленості у країн Антанти. У 1915 р. молодий англійський історик А. Тойнбі писав: “Багато зневажених національностей здобули визнання впродовж війни, але приклад українців є найбільш вражаючим. Нація тридцяти мільйонів, а ми ніколи не чули її назву”⁴. Що ж стосується карпатських українців, то не тільки Захід не знав про них. Як пише дослідник історії Українських січових стрільців С. Ріпецький (на початку війни член управи товариства “Січових стрільців”), українці інших областей дуже мало знали про цю забуту частину України. Січові стрільці, частини яких в 1914 р. прийшли з Галичини боронити Закарпаття від наступаючої російської армії, відкрили для себе закарпатських українців “в положенні затурканого, нужденного, ніким не знаного гірського племені”. Січовики, продовжує названий автор, “вперше защемили тут основи національної свідомості”⁵.

Стосовно останньої тези, то навряд чи можна погодитися з нею. За десять місяців перебування стрільців на території Закарпаття, до того ж в умовах майже постійних бойових дій, виконання місії “прищеплення національної свідомості” видається сумнівним. До того ж, як вважають інші автори, формування національної свідомості русинів стає помітним уже з середини XIX ст.⁶. Йдеться про перших “підкарпатських будителів національної свідомості” О. Духновича, О. Павловича, І. Раковського, А. Волошина та інших, які намагалися протистояти угорській національній та мовно-культурній експансії літературно-просвітницькими засобами.

Звичайно, про політизацію національного руху, та й про його більш-менш масовий характер ще не йшлося ні тоді, ні на початку XX століття, включаючи роки війни. Карпатські русини залишалися підневільним селянським народом, без жодних власних інституцій, окрім церкви. Дослідники історії Закарпаття майже однастайні в тому, що на початок Першої світової війни ще не склалися відповідні соціальні, етнополітичні, культурні та духовно-психологічні передумови для суспільної консолідації карпатських українців. Відсутність названих передумов зумовлювалася передусім причинами об’єктивного характеру.

На відміну від своїх побратимів, що проживали в інших етнонаціональних регіонах України, карпатоукраїнці не мали державницької традиції, належного рівня соціальної стратифікації суспільства, впливових громадських організацій, надто ж своїх політичних партій. Відтак у русинів не було національно-державницької програми як об’єднуючого фактора. Чи не єдиним об’єднуючим чинником була уніатська (греко-католицька) церква, проте її роль в етнонаціональній консолідації українців Закарпаття з різних причин, не завжди від неї залежних, була далеко не однозначною, а то й деструктивною, про що далі буде сказано.

Доречно зауважити, що й самі “русинські будителі” національного відродження не вірили в етнополітичну самодостатність свого народу, не бачили в ньому державотворчого потенціалу. І було від чого зневіритися. До сказаного додамо, що карпатські українці фактично не мали своєї національної еліти, яка б спрямовувала рух за національне самовизначення свого народу, не була навіть вироблена літературна мова. Ті, хто не зугорщився, спілкувалися в побуті місцевими діалектами, а в офіційних зносинах та літературі виразно проявлялася церковнослов’янська мова. Все це різко

контрастувало з тим, що відбувалося в житті інших слов'янських народів, українців Наддніпрянщини і Галичини в тому числі. Тож розробку національно-державної програми взяла на себе русинська еміграція в Америці, етнополітична діяльність якої із зрозумілих причин особливо активізувалася під кінець Першої світової війни. Що ж стосується власне Закарпаття, то за умов воєнного стану і через названі причини за роки війни так і не було організовано більш-менш значимих політичних акцій, які б мали за мету домагатися справедливого розв'язання національного питання в інтересах русинського населення.

Слід зважати і на те, що населення Закарпаття було занадто строкатим. На невеликій за обсягом території поряд з русинами проживали угорці, словаки, євреї, румуни, німці, цигани та інші народності. За даними угорської статистики, на початок 1914 р. населення Закарпаття налічувало понад 848 тис. чол., з них етнічних українців лише близько 406 тис.⁷ А на мішаних територіях, як зазначав М. Грушевський, український елемент слабне.

З початком війни угорська влада посилила асиміляційний тиск на карпатських українців, небезпідставно вважаючи їх проросійськи налаштованими. Із Закарпаття від органів місцевої влади до Будапешта систематично надходили повідомлення про прояви симпатій до наступаючої в Карпатах російської армії, як і до російських військовополонених. Кола, наближені до офіційної угорської влади, з тривогою спостерігали, як серед русинського населення зароджується свідомість його належності до слов'янського народу ворожої Росії. Яким би не був відсталим рутенський (русинський) селянин, писала одна із газет уніатської церкви, за таких умов “ми даремно говоритимемо йому про те, що він такий же мадьяр, як мадьяри в районі Дебрецена, що його доля і традиції зв'язані з Угорщиною”⁸. Влада боялася зародження в русинському народі свідомості, від якої їй тривалий час “вдавалось його відгороджувати”.

За таких умов угорські державні чинники урізноманітнювали засоби “відгороджування”. Вже у 1914 р. вийшло урядове розпорядження, згідно з яким навчання руської мови в церковних народних школах обмежувалося 3 – 5 класами. В державних школах руська мова взагалі була заборонена, як і у навчальних релігійних закладах. Та чи й могла вона там функціонувати навіть без офіційної заборони, якщо, наприклад, у державній семінарії, що відкрилася

в Мукачеві у вересні 1914 р., з 21 учня, зарахованого на перший курс, русинів було лише три. В наступному навчальному році серед 26 прийнятих першокурсників був лише один українець⁹. Наведені приклади, звичайно, стосуються не тільки мовного питання. Вони є також красномовним свідченням того, що і в роки війни з закарпатських семінарій продовжувало виходити духовенство, яке мало бути надійним асиміляторським знаряддям влади.

У 1915 р., коли російська армія заволоділа значною частиною Карпат, угорський уряд прийняв рішення про заборону користуватися в школах Закарпаття кирилицею, оскільки, як вважала влада, вона боронить слов'янську культуру і пов'язує карпатських українців з братами по той бік Карпат. Натомість запроваджувалася латинська абетка у поєднанні з малярською фонетикою. Доводи А.Волошина, члена комісії з переробки граматики, про те, що малярська фонетика не відповідає руській мові, були відкинуті.

Відтак за новою граматиною почали видавати підручники, церковну літературу, періодику. В культурно-духовній сфері заборонялося все, що, на думку влади, могло мати політичний підтекст, особливо щодо проявів антивоєнних настроїв чи москвофільства. Заборонялося церковні обряди називати руськими, з релігійних календарів вилучалися свята, які мали “слов'янсько-народну прикрасу”. З метою ліквідації православ'я і витіснення із свідомості карпатоукраїнців їх слов'янської ідентичності влада намагалася заборонити юліанський календар і ввести григоріанський. Політика маляризації здійснювалася також по лінії перейменування топографічних назв місцевостей і населених пунктів, українських прізвищ та імен. З офіційного ужитку вилучався навіть термін “рутен”, яким самі ж угорці споконвіку називали закарпатських русинів. У ньому теж шовіністично налаштовані політики вбачали “руський корінь”. Натомість офіційно почали вживати назву “греко-католицькі угорці”.

У винародовленні русинів угорська влада активно і цілеспрямовано використовувала греко-католицьку церкву, що красномовно засвідчують, крім іншого, і літературні видання церковного походження. В одному з них, наприклад, зазначається, що угорська влада цікавилася церковними справами Закарпаття тільки тому, що прагне за допомогою духовенства остаточно зламати силу народу. Втручання в церковні справи влада мотивувала “неписаним привілеєм королів на верховне право патронату”, на основі якого

вона призначала єпископів і вищих духовних достойників, а також контролювала виховання українського кліру¹⁰. В такий спосіб державні чинники повністю перебрали на себе контроль над церковним життям на Закарпатті.

Ще напередодні війни в Закарпатті була створена окрема мадярська єпархія. Метою її створення було “перемішати українське й румунське населення з мадярським... щоб прискорити мадярщення меншин”¹¹. Проте Будапешт цим не задовольнився і на початку війни почав вимагати, щоб русинські приходи були приєднані до мадярських.

Фактом є й те, що змадяризована греко-католицька церква під тиском державних структур угорської влади, а також пам’ятаючи передвоєнне пожвавлення так званого неослов’янського руху за поновлення православ’я, зайняла вірнопідданську позицію щодо Угорщини. До речі, саме її ієрархи на початку 1915 р. звернулися до угорської влади з петицією, в якій просили ліквідувати назву “русин”, запровадивши замість неї назву “мадяр”, або ж “католик східного обряду”. Греко-католицька церква не заперечувала проти ліквідації кирилиці, першою почала пропагувати латину. Можна припустити, що в такий спосіб автори петиції сподівалися забезпечити прихожан-русинів від переслідувань з боку угорської влади. Проте остання розцінила це на свій лад і, як уже зазначалося, використала таку позицію церкви в планах остаточної асиміляції карпатських українців.

З тими, хто чинив опір асиміляції, угорська влада жорстоко розправлялася, особливо в перший період війни, коли події на фронті склалися не на користь Австро-Угорщини. Як зазначав один із учасників тих подій, русина арештовували і на пустий донос корчмаря. Будь-які прояви москвофільства, чи навіть підозра в ньому жорстоко придушувалися австро-угорськими властями. Так, лише в жовтні 1914 р. було ув’язнено понад 800 жителів ряду сіл тільки за те, що вони вітали козаків як своїх визволителів. У перший рік війни було арештовано понад 30 священників, багатьох селян і міщан карали на смерть без будь-якого суду.

Фактично все, чого домоглася угорська влада на шляху асиміляції русинського населення (за певним винятком щодо інтелігенції, яка, як писав А. Волошин, сама по собі “швидко винародовлювалася, з презирством ставлячись до свого слова, свого народу”), досягалося примусовими методами, а здебільшого й терором. Те-

пор змушував закарпатців відмовлятися від національно-етнічної ідентичності, православної віри, називати себе мадярами греко-католицького обряду. “Нижчого ступеня свідомості населення, – писав один із сучасників у “Віснику Союзу Визволення України”, – годі собі уявити... Люди забули або стидаються уживати назви “русин”, уважають себе мадярами греко-католицького обряду”¹².

В умовах терору, як і з ряду інших причин, про які вже говорилося, карпатські українці не чинили організованого опору владі в її наступі на їх національну ідентичність. “Як глибоко підупала у нас народна свідомість під час війни, – констатував А. Волошин, – ясно доказує той факт, що проти усунення кирилиці (кирилиці – Авт.) із шкіл народ не оказував жодної опозиції”¹³. Щоправда, окремі сучасні автори з цього приводу мають іншу точку зору, стверджуючи, що “трудолюбні маси краю рішуче виступали проти денационалізації місцевого населення, зокрема проти спроб частини духовенства ліквідувати слов’янську писемність, мадяризувати українські школи”¹⁴.

З приводу наведених висловлювань зазначимо, що істина може бути десь посередині, якщо уникнути категоричності тверджень як-то “жодної опозиції” чи “рішуче виступали”. Не завжди виправданим вважаємо і “переведення стрілок” в мадяризації шкіл і ліквідації слов’янської писемності лише на духовенство, як то наголошується, зокрема, в радянській історіографії. Безумовно, духовенство, як уже зазначалося, було причетним до глобальної денационалізації українців Закарпаття, проте не більше ніж в руслі загальнодержавної політики, здійснюваної до того ж переважно силовими методами. Так, в 1916 р. Мукачівську єпархію, яка протилася закону про скасування кирилиці, було зобов’язано негайно переписати всі церковні книги угорською фонетикою. І тільки влітку 1918 р., за нового уряду в Будапешті, єпархія, скориставшись першою ж слушною нагодою, відкликала латинську церковну літературу. Деяко пізніше уже фактично приречена влада видала указ, яким визнавала права русинської мови у всіх народних школах.

Повертаючись до подій більш раннього періоду, зазначимо, що з поразками російської армії і, відповідно, придушенням московфільства, в суспільному житті Закарпаття посилювалися позиції угрофілів. В проугорській пресі чи не провідною темою стає пропаганда єдності інтересів угорців і русинів, отже, й необхідності дбати про військові успіхи Австро-Угорщини та її союзників, оскільки

ки ні з Україною, ні з Росією “рутени нічого спільного не мають”. При цьому зауважимо, що на відміну від українців Галичини, які у воєнних успіхах імперії Габсбургів бачили можливість національного самовизначення в тій чи іншій формі, у аморфній громадській думці закарпатських українців ідея національного самовизначення все ще не викристалізувалася у більш-менш конкретні форми. Нечисленні поборники національної ідеї, які не емігрували за океан, майже до кінця війни так і не мали ні своїх друкованих органів, ні сформованих громадських чи політичних організацій. Лише під самий кінець війни хоч і слабко, але почали заявляти про себе розрізнені соціал-демократичні групи. Та ще після встановлення в Росії радянської влади стали повертатися на Закарпаття збільшовизовані військовополонені. Проте вони, по-перше, ще не створили належних організаційних структур, по-друге, переймалися не стільки етнопонаціональними проблемами регіону, скільки, за дорученням лідерів російських більшовиків, включалися в кампанію роздмухування в межах Угорщини пожежі світової соціалістичної революції.

Негативно впливала на становлення руху за національну емансипацію карпатських українців і відсутність у них дієвих зв’язків (у плані відстоювання національних інтересів) не тільки з національно-визвольним рухом у Наддніпрянській Україні, а й навіть із сусіднім “українським П’ємонт” – Галичиною. Як зазначав у свій час М. Драгоманов, Угорська Русь духовно відрізана навіть від Галичини більше, ніж Австралія від Європи. За час, що пройшов після сказаного до початку війни, мало що змінилося. Якщо на початку ХХ ст. галицькі громадські діячі нехай і не організовано, а здебільшого спонтанно, за власною ініціативою вдавалися до поширення української національної ідеї серед українців Закарпаття, то в роки війни така діяльність фактично припинилася. Більш того, створена в 1915 р. у Відні Загальна українська рада, яка задекларувала наміри захищати інтереси українців Австро-Угорщини, фактично не взяла до уваги українців Закарпаття. Принаймні в опублікованій у травні 1915 р. програмній декларації Ради немає жодної згадки про Закарпаття¹⁵.

Щоправда, дещо пізніше у Відні відбулися переговори представника закарпатських українців А. Штефана (вважається, за дорученням А. Волошина) з відомими діячами галицького національно-визвольного руху Л. Бачинським, Є. Петрушевичем, К. Три-

львівським та іншими, на яких йшлося про “обновлення” Галицько-Волинської держави під назвою Західноукраїнська республіка у складі Галичини, Волині, Буковини та Угорської України. Із-за “непевності ситуації” про Наддніпрянську Україну мова не йшла, питання про соборну Україну в її етнічних кордонах відкладалося на пізніший час. Проте, враховуючи настрої карпатських українців (“Україна без Києва в Закарпатті не буде сприйматися”, як зауважив їх представник), вирішили “в Угорській Україні говорити про Соборну Україну уже зараз”¹⁶.

За умов тривалої етнополітичної невизначеності долі русинів ініціативу перебрала на себе офіційна влада та проугорськи налаштовані течії закарпатсько-української громади. Лише один промовистий приклад. В 1916 р. газета “Україна” (в оригіналі назва “Україніка”, що вже саме по собі вказує на її політичну орієнтацію) писала: “Рішуче й раз назавжди проголошуємо, що в Угорщині українці ніколи не були, ані тепер їх нема. Той народ, що живе в північно-східних жупах і який ми називаємо рутенами, протягом століть злився з мадярами, а його інтелігенція вже цілком мадярська і то не лише мовно, а й національним почуттям”¹⁷. Така позиція “української” газети мало чим відрізнялася від висловлювань угорських видань.

В тому ж 1916 р. одне з них проголошувало: “Є у вітчизні нашій одна народність, що нараховує близько 300000 душ, яка в теперішніх воєнних обставинах заслуговує на нашу увагу: се Русини. Народністю себе вони вже не зовуть, а лише мадярами. Політичних аспірацій не мають ні в українському, ні в російському напрямі”¹⁸.

Щодо названої кількості “угорських українців”, то вона вочевидь занижена. Як уже зазначалося, за угорською офіційною статистикою етнічних українців у складі населення Закарпаття було понад 400 тисяч. Августин Волошин говорить про “півмільйонний руський народ Підкарпаття”. Щоправда, вважає його найслабшим серед інших підконтрольних монархії, тому саме з нього Угорщина й почала “цілковите знищення немадярських народів”¹⁹.

Відносно “відсутності аспірацій” в українському чи російському напрямі зазначимо, що Будапешту дійсно вдалося політично, економічно й адміністративно ізолювати Закарпаття від Галичини і Буковини, значною мірою паралізувати культурні зв’язки між ними. За цих умов, а також зневірившись у можливості, а то й у щирості намірів Ватиканського Апостольського Престолу зупини-

ти змядяршення церкви Закарпаття, що було б майже рівнозначно збереженню національної ідентичності українців-русинів, останні не полишали надії на підтримку слов'янської Росії. Але був і серйозний стримуючий фактор щодо такої орієнтації. Йдеться про те, що протимадярська політика Росії, як це показав і досвід короткочасного перебування російської армії на території Закарпаття в початковий період війни, загрожувала, крім усього іншого, широкомасштабними протикатолицькими акціями. Зауважимо, що напередодні війни майже 65% населення Закарпаття належало до греко-католицького віросповідання, до православного – менше 1%²⁰. Співвідношення, як бачимо, вочевидь було не на користь політики, яку намагалася проводити російська окупаційна влада.

Таким чином, Перша світова війна, прямо чи опосередковано, поставила національну проблему на порядок денний. Спричинивши розпад поліетнічних імперій, вона зумовила становлення нових геополітичних реалій у світі, за яких національно-визвольні рухи стали переростати в національно-демократичні революції. Про свою незалежність заявили Українська Народна Республіка, Польща, Чехословаччина, Королівство сербів, хорватів і словенців, Західноукраїнська Народна Республіка та інші. Не було серед них (принаймні у спектрі слов'янських народів) лише українського Закарпаття.

Власних зусиль для національного самовизначення у закарпатських українців забракло, допомоги ззовні вони не отримали, “не вписавшись” в концепцію “контрольованого розпаду Австро-Угорщини”, якою її бачили США і країни Антанти. Так, в липні 1918 р. Антанта виступила із заявою про підтримку об'єднаної незалежної Польщі та про “найглибші симпатії до визвольних змагань чехословаків і південнослов'ян”, визнавши їх пригнобленими націями, що ведуть боротьбу за здобуття свободи і незалежності. Про закарпатських українців, як і українців взагалі, у заяві не йшлося.

Не було підтримки національних прагнень русинів і з іншого боку. Більшовицька Росія переймалася проблемами власного виживання, одночасно виношуючи плани експорту соціалістичної революції у світовому масштабі і створення всесвітньої республіки Рад. Проблема соборності українських земель не була пріоритетною і в діяльності Центральної Ради. Лише один приклад в цьому плані, хоча документально і не підтверджений. За спогадами Т. Масарика, під час його перебування у Києві влітку 1917 р.

перед її лідерами було порушено питання про Підкарпатську Русь. Йшлося про приєднання останньої до майбутньої Чехословацької держави, проти чого, як стверджує Масарик, діячі Центральної Ради не заперечували. Якщо такий факт дійсно мав місце, то його потрібно розглядати в контексті історичних реалій. У той час Україна домагалася автономії у складі Росії, тому претензії на Закарпаття виглядали б нелогічними.

Лише менш як за місяць до закінчення Першої світової війни українці-русини стали членами “Союзу поневолених народів Європи”, отже, їх проблема набувала міжнародного політичного звучання. Таким чином формально вони визнавалися окремим народом, що має право на самовизначення. Проте на цей час вирішення проблеми політико-правового статусу Закарпаття перебрала на себе заокеанська русинська еміграція. Створена нею у червні 1918 р. у США політична організація “Американська народна рада угорських русинів” з різних варіантів політичного самовизначення прийняла рішення (з врахуванням побажань Білого дому) про входження Закарпаття на правах автономії до складу майбутньої Чехословацької республіки.

У кінцевому підсумку, доля Закарпаття, як і інших українських земель, була вирішена у колі чужих геополітичних інтересів. Інтересів, які на десятиліття роз’єднали українські землі у складі нових державних утворень. Єдина легітимна обставина, яка могла б об’єднати українців на основі добровільного самовизначення – прихильність до права, в тому числі до права народів на суверенне визначення своєї долі, була проігнорована тими, від кого реально залежало нове світовлаштування.

¹ Бочковський О. Боротьба народів за національне визволення. – Подєбради, 1932. – С. 8.

² Рєєнт О., Янишин Б. Українські землі в роки Першої світової війни у працях українських істориків (до 1991 р.) // Історичний журнал. – 2004. – №9.

³ Бочковський О. Назв. праця. – С. 8.

⁴ Скоблик В. Два підходи до української проблеми у контексті міжцивілізаційних взаємин // Науковий вісник УжДУ. – Серія “Історія” – 1998. – №2. – С. 29.

⁵ Рінецький С. Українське січове стрілецтво. – Львів, 1995. – С.81–82.

⁶ Макара М., Мигович І. Карпатами поріднені. – Ужгород, 1997. – С. 12.

- ⁷ *Снівак Б., Троян М.* 40 незабутніх днів. – Ужгород, 1967. – С. 7.
- ⁸ Нариси історії Закарпаття. В 2 т. – Т. 1. – Ужгород, 1993. – С. 390–391.
- ⁹ *Пагіря В.* Відлуння Карпат. Сторінки історії – Ужгород, 1994. – С. 78.
- ¹⁰ *Анастасій В. Пекар.* Нариси історії церкви Закарпаття. – Т. 1. Єпархічне оформлення. Видавництво друге. – Рим – Львів, 1997. – С. 88, 92.
- ¹¹ Там само. – С. 100.
- ¹² *Федак П.* Роль і значення товариства “Просвіта” в національно-культурному відродженні закарпатських українців // Наук. зб. в Ужгороді. Річник 1 (ХУ). – Ужгород, 1996. – С. 38.
- ¹³ *Волошин Августин.* Спомини. – Ужгород, 1923. – С. 26.
- ¹⁴ Нариси історії Закарпаття. – Т. 1. – С. 377.
- ¹⁵ Там само. – С. 391.
- ¹⁶ Вони боронили Карпатську Україну. Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців. – Ужгород, 2002. – С. 104.
- ¹⁷ *Ванат І.* Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. – Кн. 1. – Пряшів, 1979. – С. 42.
- ¹⁸ *Волошин Августин.* Спомини. – С. 84.
- ¹⁹ Там само. – С. 73.
- ²⁰ *Макара М., Мигович І.* Назв. праця. – С. 5.